

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Eva Ferlan

Plačano in neplačano delo priseljenk

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Eva Ferlan

Mentorica: izr. prof. dr. Aleksandra Kanjuo Mrčela

Plačano in neplačano delo priseljenk

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvala

Posebna zahvala gre mentorici dr. Aleksandri Kanjuo-Mrčela, ki me je podprla pri ideji, mi nudila strokovno pomoč in razumela mojo časovno stisko.

Družini in fantu se zahvaljujem za moralno podporo in potrpežljivost v času celotnega študija.

Sestri Ini in prijateljici Ani se zahvaljujem za iskrene pripombe med prebiranjem moje diplomske naloge in tehnično pomoč.

Levu se zahvaljujem za pomoč pri angleškem prevodu.

Zahvalo na tem mestu nedvomno zaslužijo tudi intervjuvanke in Eldina - za prevajanje med samim potekom intervjujev.

Plačano in neplačano delo priseljenk

Diplomsko delo obravnava plačano in neplačano delo priseljenk iz nekdanje Jugoslavije, natančneje iz Bosne in Hercegovine, v Sloveniji. Zajema le priseljenke, ki so v Slovenijo prišle po osamosvojitvi. To so priseljenke tako imenovanega drugega vala. V prvi val spadajo priseljenke, ki so v Slovenijo prišle pred njeno osamosvojitvijo. V nalogi sem se osredotočila predvsem na integracijo teh priseljenk v novo družbo in njihovo vključitev na trg delovne sile v Sloveniji. Analiza je prispevala tudi podatke o njihovih odnosih s partnerji in finančni odvisnosti ali neodvisnosti od njih. V empiričnem delu diplomskega dela predstavim analizo intervjujev, ki sem jih opravila z omenjenimi priseljenkami. Z intervjuji sem skušala najti odgovore na vprašanja o njihovi migraciji in o tem, kako jim je ta spremenila življenje. V zaključku podajam predloge, kako bi omenjene ženske lahko prišle do njim željene zaposlitve. Navedem tudi idejo kako bi lahko država pomagala težje zaposljivim osebam, med katere spadajo tudi priseljenke.

Ključne besede: priseljenke, plačano delo, neplačano delo, delo na črno

Paid and unpaid work of female immigrants

My thesis is about the problem of paid and unpaid work for female immigrants from former Yugoslavia, especially Bosnia and Herzegovina. These women moved to Slovenia after Slovenia became independent. These female immigrants moved to Slovenia in so called second wave of immigrations. Immigrants that were moved to Slovenia before the country became independent belong to the first wave. My research focuses on their integration into the new society, especially the labour market in Slovenia. The analysis also sheds some light on the immigrant's relations with their partners and their financial dependence/independence. The empirical part of my thesis is based on a series of interviews, which I used as a tool to obtain information about the migration process and how these women's lives have changed. The conclusion of my thesis contains some suggestions as to how these immigrant workers could find work they want. As well as a solution on what the government could do to help immigrant workers and other hard-to-employ groups to find work.

Keywords: female immigrants, paid work, unpaid work, paid informal work

KAZALO

1 UVOD	7
2 PLAČANO IN NEPLAČANO DELO.....	9
2.1 Delitve dela med spoloma skozi zgodovino	9
3 DOMAČE DELO – GOSPODINJSTVO	12
3.1 Neplačano domače delo	12
3.2 Plačano domače delo.....	13
3.3 Stanje v Sloveniji	15
4 PRISELJENCI/PRISELJENKE, MIGRANTI/MIGRANTKE.....	16
4.1 Ženske v procesu migracije	17
4.1.1 Vključevanje žensk v proučevanje migracij	17
5 MIGRACIJE V SLOVENIJI	19
5.1 Migrantke iz BiH	19
5.1.1 Plačano domače delo migrantk iz BiH.....	20
5.1.2 Skrb za gospodinjstvo priseljenk iz BiH.....	21
6 EMPIRIČNI DEL	23
6.1 Namen in cilji raziskave.....	23
6.2 Metodologija raziskovanja.....	23
7 ANALIZA INTERVJUJEV	25
7.1 Delo v BiH in v Sloveniji.....	26

7.2 Kaj pa tiste, ki niso zaposlene.....	27
7.3 Iskanje zaposlitve.....	28
7.4 Partnerski odnos.....	28
7.5 Razpolaganje z denarjem in finančna odvisnost/neodvisnost.....	29
7.6 Biti gospodinja v BiH, biti gospodinja v Sloveniji.....	30
7.7 Ženska med kariero in družino.....	31
7.8. Samostojnost.....	31
8 SKLEP	33
9 LITERATURA.....	35
PRILOGA A: INTERVJU	37

1 UVOD

Skozi celotno študijsko obdobje sem se pri večini seminarskih nalog nagibala k raziskovanju vloge žensk v družbi. Ker sem študentka smeri kadrovskega managementa, se bom tudi v pričujoči diplomski nalogi ukvarjala z ženskami na trgu delovne sile, in sicer z ženskami, ki so v Sloveniji priseljenke in so že vse svoje življenje razpete med plačanim in neplačanim delom. Priseljenke, ki jih bom obravnavala, prihajajo iz ene od republik nekdanje Jugoslavije, iz Bosne in Hercegovine.

V Sloveniji smo ženske večinoma enakopravne moškim in imamo enake formalne možnosti glede izobraževanja in razvoja nadaljnje kariere. Toda vzporedno s formalno zaposlitvijo večina žensk vodi tudi gospodinjstvo in prevzame večino skrbstvenega dela, kar negativno vpliva na enakopravnost v sferi plačanega dela. Zanima me, kaj se zgodi s priseljenkami iz Bosne in Hercegovine, ko se preselijo v Slovenijo – kako one usklajujejo formalno zaposlitev in gospodinjstva opravila. Ženske, s katerimi sem se pogovarjala so v Bosni bile gospodinje samo na svojem domu, v Sloveniji pa poskrbijo še za tuj dom, seveda proti plačilu, ki navadno ni prijavljeno, torej z delom na črno.

Sprva sem bila v skrbah, da o omenjeni temi ne bom našla dovolj literature, ko pa sem začela brskati, sem prišla do ugotovitve, da je literature dosti in da se z navedeno problematiko ukvarja kar nekaj strokovnjakinj in strokovnjakov. Obstaja tudi kar nekaj študij na temo migrantk oziroma priseljenk (zadnji navedeni izraz bom uporabljala skozi celotno nalogo). Omenjene študije in strokovna literatura, ki sem jo našla, so temelj moje naloge, del analize pa predstavljajo intervjuji, ki sem jih opravila s priseljenkami. Z njimi se zaradi svoje zaposlitve pogosto srečujem. Pri intervjujih mi je pomagala naravna govorka. Intervjuvanke sicer večinoma dobro razumejo slovenski jezik, vendar se pri določenih vprašanjih lahko kaj zaplete. Veliko sem se ukvarjala s tem, koga bi prosila za pomoč pri prevajanju, ker so priseljenke, ki jih poznam nezaupljive in boječe, in nazadnje sklenila, da bom za pomoč prosila hčerko priseljenke, ki je v Sloveniji že več let in je tu zaključila celotno srednješolsko izobraževanje. Takšni odločitvi je botrovala tudi predpostavka, da v primeru, da bi na intervju pripeljala profesionalnega prevajalca, ne bi dobila popolnoma odkritih odgovorov.

V diplomski nalogi bom skušala priti do ugotovitev, kako se priseljenke iz Bosne in Hercegovine integrirajo v novo okolje. Skušala bom ugotoviti, kako dojemajo „poklic“ gospodinje in kako na omenjeni „poklic“ gledajo njihovi partnerji. Ugotavljal bom, kakšno stališče imajo do formalne

zaposlitve in neodvisnosti od partnerja ter koliko je njihov status odvisen od njih samih in koliko od okolja, v katerem so odraščale in se socializirale.

V razpravi in zaključku bom podala tudi svoje mnenje in refleksije.

2 PLAČANO IN NEPLAČANO DELO

V sledečem poglavju bom pozornost namenila plačanemu in neplačanemu delu, saj moja celotna naloga temelji na omenjenih pojmi. S teorijo dela se je in se še vedno ukvarja mnogo avtorjev. Vsekakor pa je predstava, da posameznice in posamezniki v času, ko niso na delu, za katerega prejemajo plačilo, ne delajo, napačna. Adam Smith je v svoji razpravi o delitvi dela uvodoma trdil, da delovanje družbe lažje razumemo, če opazujemo njeno delovanje v manufakturah. Tako je pokazal, da ga zanima le delo, ki se vrši v za to namenjenih prostorih, to je v delavnicah, v nekem časovnem okviru – v delovnem času (Svetlik 1988, 7). Glede na strukturalistično opredelitev dela je to najprej proizvodna aktivnost, katere namen je reprodukcija kapitala (Svetlik 1988, 5). To opredelitev je v kombinaciji z antropološko uporabljal Karl Marx, ki je delo pojmoval kot proizvodnjo blaga in storitev, ki sta po njegovem mnenju ključni za posameznikovo samouresničitev in srečo (Haralambos in Holborn 2001, 187).

Z opredelitvijo dela in nedela se je veliko ukvarjal Keith Grint, ki pravi, da je delo družbeno opredeljeno, kar pomeni, da ni neke enotne definicije, ampak da naj bo določena definicija „značilna za določeno družbo ob določenem času“ (Haralambos in Holborn 2001, 185). Nadalje razloži, da je „[...]“ potemtakem delo v fizičnih značilnostih in jezikovnih opisih družbeno opredeljeno [...] so vidiki družbenih dejavnosti, ki jih razlagamo kot delo in to obsega družbeno organizacijo“ (Haralambos in Holborn 2001, 185). Grint tudi izpostavi, da je v zahodnih družbah zaposlitev vrsta dela, vendar ne edina. Tako hišno delo opredeli kot delo, toda vsi ga ne opredeljujejo na ta način. Največji vpliv na njegovo opredelitev imajo po njegovem mnenju tako imenovane moške teorije dela (Haralambos in Holborn 2001, 185).

2.1 Delitve dela med spoloma skozi zgodovino

Delitve dela glede na spol so stare toliko, kot je staro človeštvo. Moški so bili najprej lovci, ženske pa nabiralke, ki so poleg tega skrbele še za jamo, v kateri je rod živel. Pozneje skozi zgodovino je delitev navedenih nalog zelo variirala. Na to so vplivali razred, religija, etnična pripadnost in regionalnost. Vendar moški že od nekdaj opravljajo pomembnejša, bolj cenjena dela od žensk. Prodnkijski sistem je temeljil na gospodinjstvu, domačega dela niso ločevali od dela zunaj doma. Ženski, ki je delala tudi zunaj doma, to na nek način ni bilo priznано, ker je bila njena prioriteta skrb za dom in družino.

Ob vzponu tovarniške produkcije v 18. stoletju sta potekala dva procesa: povečeval se je obseg meznega dela, s protestantizmom pa so se uveljavljale puritanske predstave o družini. Prvi proces je uvrstil ženske v manj kvalificirana in plačana dela, drugi pa je v ekonomsko partnerstvo moža in žene umestil duhovno in emocionalno vsebino ter opredelil žensko kot varuha moralne blaginje moškega in otrok in tudi kot moževo pomočnico (Černigoj Sadar 2000, 32).

V obdobju industrializacije so postale razlike med spoloma bolj vidne in institucionalizirane. Razlog za to je bila ločitev dela in doma; dela niso opravljali več doma, ampak v institucijah zunaj doma. Ta ločitev je ženskam še bolj otežila vključevanje v delo za plačilo zunaj doma, saj je bila njihova prioriteta še vedno vzgoja otrok ter skrb za dom in moža. Ženske so se začele „osamosvajati“ in so postajale bolj enakopravne moškim šele v začetku dvajsetega stoletja, ko so dobile možnost izobraževanja, volilno pravico, enakopravnost pri starševstvu ter ne nazadnje možnost neodvisne uporabe lastne lastnine in dohodka. V obdobju obeh svetovnih vojn so bile ženske primorane iskati delo zunaj doma, vendar je bilo to običajno neformalno delo, tako da je formalno glavni „skrbnik“ družine ostal moški (Černigoj Sadar 2000, 32). V obdobju med vojnami, ko se je delež zaposlovanja žensk začel povečevati, je bilo mogoče opaziti, da nekatere panoge postajajo feminizirane. Ženske so prevladovali v poklicih, kot so trgovina, ročne delavke, učiteljice na nižjih stopnjah, babice, negovalke in gospodinjske pomočnice (te niso imele urejenih zavarovanj) (Jogan 2001, 14). J. Jeraj je leta 1928 zanimivo opisal, kako moški gledajo na ženske tekmičice: „Moški zelo neradi gledajo žensko kot tekmovalko v gospodarskem življenju, posebno v tistih poklicih, ki so bili od nekdaj moška domena. Ženske morajo zato bridko občutiti njim neprijazno stališče moškega sveta. Kot manjvredne dobivajo slabše plače. Mnogokje jih brezvestni kapitalisti izrabljajo za cenen delovni material, ki dela za vsako, še tako nizko plačo in hote ali nehote, moškemu delavstvu konkurira“ (Jeraj v Jogan 2001, 15).

V zadnjih nekaj desetletjih pa se je udeležba žensk na trgu delovne sile še povečala. Glavni razlog za to je velika širitev storitvenega sektorja in vse večja formalna enakopravnost žensk. Ženske imajo dandanes vse več možnosti izobraževanja in zavzemanja enakih položajev kot moški. Slednji položaji narekujejo veliko odrekovanja, predvsem družinskemu življenju. Vedno več žensk v svojem življenju na prvo mesto postavlja kariero. Ena od posledic, ki je za razvitejše države problematična, je upad rodnosti oziroma staranje prebivalstva. Pogosto se zgodi, da če se za neko delovno mesto potegujeta moški in ženska, da bo delo dobil moški. Razlog je v tem, da je mnogo manj možnosti,

da bo porodniški dopust vzel moški, saj to navadno stori ženska – takšna so tudi pričakovanja družbe. Tudi ko so otroci starejši, bo v primeru bolezni otroka ali kakršnih koli drugih obveznosti z dela izostala mati. Enak primer kakor otroci so tudi ostareli: običajno zanje poskrbi oziroma jih večinoma neguje ženska. Tudi če ženska nima omenjenih obveznosti, se predpostavlja, da jih bo v prihodnosti lahko imela. Tako lahko vidimo, da še danes porazdelitev neplačanega dela med partnerjema ni enakomerna.

Z navedenim se spopadajo tudi ženske v Sloveniji. Pospešeno zaposlovanje se je pričelo po drugi svetovni vojni in je bilo del takratne ideologije. Običajno so ženske pri nas zaposlene za polni delovni čas in navadno same opravijo tudi večino gospodinjskih opravil ter skrbijo za otroke in starejše (Černigoj Sadar 2000, 36). V zadnjih letih Slovenija vse bolj sledi državam Evropske unije in žal tudi pri nas narašča trend zaposlovanja za določen čas. Tovrsten način zaposlovanja delodajalci uporabljajo predvsem pri rizičnih skupinah, kot so mladi, ki prvič vstopajo na trg delovne sile, ženske in priseljenci.

V reviji *Delavska enotnost* sem zasledila zanimivo razpravo Katje Boh, ki pravi, da lahko tako plačano in neplačano delo uvrstimo v zvrst neformalnega dela. Plačano delo (neformalno) je tisto, ki ga posamezniki opravijo za plačilo zunaj formalnega delovnega časa. Neplačano (neformalno) delo pa je tisto, ki ga posamezniki opravijo zase, za svojo družino in od tega nimajo neposredne ekonomske koristi. Slednje se od prvega razlikuje po mestu, kjer se delo opravlja, in plačilu. To je gospodinjsko delo, ki ga večinoma ženske opravljajo doma in zanj ne dobijo plačila. Vsebina plačanega in neplačanega neformalnega dela je pri ženskah pogosto enaka, sploh če gre za priseljenke. Plačano neformalno delo – danes mu rečemo delo na črno – je v zadnjem času v visokem porastu. Razlog so krizni časi in delodajalec praktično nima obveznosti do nekoga, ki zanj dela na črno (Boh 1988, 83). Delavcu ne plačuje prispevkov, poleg tega pa ga lahko kadarkoli odslovi. Žrtve dela na črno so večinoma priseljenci, natančneje priseljenke.

V nadaljevanju se bom tudi sama osredotočila bolj na neformalno delo, tako na plačano kot neplačano.

3 DOMAČE DELO – GOSPODINJSTVO

Domače delo, kakor sem že omenila, v večini opravljajo ženske. Ena pomembnejših sociologinj, ki se je veliko ukvarjala z gospodinjskim delom žensk, je Ann Oakley. Med drugim je napisala knjigo z naslovom *Gospodinja*. V angleškem jeziku je beseda gospodinja („*housewife*“) sestavljena iz besed hiša („*house*“) in žena („*wife*“). Ženska s tem, da se poroči oziroma odloči, da bo zaživela v skupnem domu s svojim parterjem, hote ali nehote sprejme, da bo postala „vodja“ gospodinjstva, in sicer ne glede na to, ali se odloči, da bo gospodinjska dela opravljala sama ali pa bo za omenjena opravila plačala neko drugo žensko. Tudi če se odloči za gospodinjsko pomočnico, jo mora najti sama.

3.1 Neplačano domače delo

Neplačano domače delo obsega gospodinjska dela, skrb za otroke in moža ter vedno pogosteje tudi skrb za starejše. Vsa ta dela ženska opravi doma v prostem času in zanje ne prejme plačila. Vloga gospodinje je družinska, ženska in tudi delovna vloga. „*Ko pridejo iz službe domov, pričnejo delati v drugi izmeni.*“ (Hochschild v Hrženjak 2007, 23).

Glavne značilnosti vloge gospodinje v moderni industrijski družbi po A. Oakley so:

- vloga, ki je dodeljena izključno ženskam, ne pa odraslim osebam obeh spolov;
- vloga, ki je povezana z ekonomsko odvisnostjo, to je, z odvisno vlogo ženske v modernem zakonu;
- vloga ima status ne-dela – se potemtakem razlikuje od „pravega“, to je, ekonomsko produktivnega dela;
- je primarna vloga ženske, se pravi, da ima prioriteto pred vsemi drugimi vlogami (Oakley 2000, 11).

V delu *Gospodinja* je A. Oakley opredelila tri vidike ekonomije gospodinjskega dela: v skladu s prvim vidikom gospodinja sama ne proizvaja blaga, ki bi imelo neposredno ekonomsko vrednost; drugi vidik je, da s tem, da poskrbi, da je doma vse narejeno, omogoča drugim članom, da so

produktivno ekonomsko dejavni, tretji vidik pa zadeva gospodinjjo kot glavno porabnico v družini, saj mora vsa sredstva za svojo dejavnost kupiti zunaj doma (Oakley 2000, 13). Zaradi dejstva, da gospodinjsko delo ni neposredno ekonomsko produktivno in ne poteka v instituciji zunaj doma, se le-to opredeljuje kot nedelo. Neposredno gospodinjsko delo ženski ne zagotavlja socialne varnosti, saj ni zavarovana, ne dobi nadomestila za čas bolezni, zavarovanje ima urejeno preko moža, če sama ni zaposlena, v primeru, da je zaposlena, pa ima zavarovanje urejeno preko delodajalca. „Medtem ko delavci dobivajo take ugodnosti, kot so zdravstveno zavarovanje, pokojnine in plačan dopust, ter imajo dostop do programov dodatnega usposabljanja, dobiva gospodinja znatno nižje ugodnosti, če sploh kakšne“ (Glazer-Malbin in Waehrer v Haralambos in Holborn 2001, 641).

3.2 Plačano domače delo

To je delo, ki ga za ženo – „vodjo“ gospodinjstva opravi druga ženska proti plačilu. Med omenjena dela večinoma spadajo gospodinjska opravila, kuhanje, likanje, čiščenje ... Po mnenju Švaba je domače delo nadomestljivo samo v sferi materialnega in racionalnega, težje oziroma neizvedljivo pa je v sferi emocionalnega, ki je povezano z materinstvom (Švab v Hrzenjak 2007, 24).

Sodobne plačane gospodinjske delavke v bistvu za plačilo opravljajo delo, za katero družba pričakuje, da ga ženska kot žena in mati opravlja zastonj, iz ljubezni. Plačano domače delo ima v družbi zelo nizek status in nizko tržno vrednost, kar tudi ohranja nizek status žensk, ki ga opravljajo. Nizka tržna vrednost plačanega domačega dela ne izhaja iz povpraševanja po njem (to se v sodobnem svetu spet veča) ali iz enostavnosti dela (gre za fizično težko delo, ki ob skrbstvenih dejavnostih vključuje tudi emocionalno dimenzijo), temveč jo določa nizko družbeno vrednotenje ženskega reproduktivnega dela (Hrzenjak, 2007, 25–26).

Plačano domače delo ni domena sodobnega sveta. Služenje v tujem domu poznamo že iz zgodovine, le da takrat poimenovanje „služabniki“ ni bilo najbolj prijetno. V predmoderni Evropi je bilo služenje pri znancih ali sorodnikih del prehoda v odraslost in ni bilo omejeno samo na nižje družbene sloje. Služabniki in služabnice so celo živeli v domu gospodarja/gospodarice. Tudi danes je plačano domače delo ena redkih zaposlitev, pri kateri zaposleni lahko biva v hiši delodajalca, čeprav je to manj pogosto.

Rezultati raziskave *Working Women's Choices for Domestic Help* so pokazali, da vplivajo na najem plačane gospodinjske pomoči na domu ti dejavniki:

- največji vpliv ima število ur, ki jih ženska preživi na delu;
- položaj ženske na delovnem mestu;
- višina njenega dohodka (ne partnerjevega),
- otroci med 4. in 12. letom starosti.

V hierarhiji domačih opravil so najbolj cenjene aktivnosti, kot so skrb za otroke, kuhanje in nakupovanje. Večino teh obveznosti ženske srednjega razreda opravijo same. Najpogosteje pa med storitvi plačanega dela spadata čiščenje in likanje, ki sta najbolj utrujajoči in vzameta največ časa (Hrženjak 2007, 31–32). „V poskusih, da bi zmanjšale količino časa, ki je potreben za gospodinjska opravila, si ženske spet in še vedno pomagajo tako, da si poiščejo gospodinjsko delavko, ki jih vsaj za nekaj ur tedensko razbremeni gospodinjskih opravil. Le da tokrat to naredijo tako, da za to ve čim manj ljudi“ (Hrženjak 2007, 32).

Plačano domače delo je tudi danes dvostransko zaznamovano s spolom, razredom, nacionalnostjo in raso. Tako na strani ponudbe kakor na strani povpraševanja je dokaj točno določeno, kdo prodaja in kdo kupuje. V preteklosti je bilo plačano domače delo domena višjih družbenih slojev, kar je še danes. Razlika je v tem, da je to včasih predstavljalo statusni simbol, danes pa je plačana pomoč na domu za ženske, ki želijo graditi kariero in konkurirati moškimi kolegom na trgu delovne sile, zelo dobrodošla in včasih. Tudi na strani ponudnikov storitev se pojavlja podoben profil posameznic kot v preteklosti. Plačano domače delo so opravljale in ga še danes pripadnice nižjih družbenih razredov, „druge“ nacionalnosti, starejše in mlajše ženske, ponekod pa tudi pripadnice „drugih“ ras. Pri tem ne smemo pozabiti, da je to delo že od nekdaj domena žensk. Največja razlika je ta, da je bilo v preteklosti plačano domače delo statusni simbol in je bilo predstavljeno kot nujno potrebno, danes pa je v večini primerov skrito očem javnosti. Razloga za prikrivanje sta dva: prvi je ta, da se gospodinjsko delo ter skrb za bolne in otroke še vedno dojema kot nedelo, zaradi česar je ženska označena za nesposobno, če teh opravil ne more opraviti sama, drugi razlog za prikrivanje pa je ta, da gre v večini primerov za delo na črno.

3.3 Stanje v Sloveniji

Slovenija velja za državo, v kateri je, vsaj na ravni politik, usklajevanje poklicnih in zasebnih obveznosti dobro urejeno [...] zaradi razvejane in dostopne javne mreže kakovostnih in subvencioniranih vrtcev, ravno prav dolgega plačanega porodniškega in starševskega dopusta, davčnih olajšav za otroke in v zadnjih letih še sistematičnega spodbujanja aktivnega očetovstva in očetovskega dopusta. [...] Posledično je tudi stopnja zaposlenosti žensk, in to za polni delovni čas, v Sloveniji ena najvišjih v Evropi (Hrženjak 2007, 101).

Slovenija je po podatkih Eurostata tudi leta 2010 spadala med države z najvišjim deležem zaposlenih žensk (Eurostat, 2011). Ti podatki sicer kažejo zavidljivo stanje, realnost pa je seveda malo drugačna. Treba se je vprašati, kolikšen delež moških v Sloveniji koristi porodniški ali starševski dopust. Eden od problemov, ki se pojavljajo v zadnjih letih, je tudi pomanjkanje prostora v vrtcih in domovih za ostarele. Če si družina ne more privoščiti varuške, če gre za otroke ali negovalke v primeru pomoči starejšim osebam, bo po vsej verjetnosti z dela izostala mati – ženska. Pogosto se pokaže potreba po obeh, tako varuški kakor negovalki. Predvidevanja kažejo, da bo tega v prihodnje še več, saj se prebivalstvo v Sloveniji stara. Pojavlja pa se še en problem: s podaljševanjem delovne dobe je vse manj možnosti, da otroke pazijo stare mame, če starši za svoje otroke ne dobijo mest v vrtcih. Tu lahko kot primer navedem lastno izkušnjo: sama sem bila velikokrat v varstvu pri svoji babici, saj je bil oče ves dan v službi, mati pa je delala dvoizmensko delo. Opažam, da je veliko prijateljic, ki imajo male otroke, praktično od prvega dne, ko so postale mame, v skrbeh, kam bodo dale otroke v varstvo (velik primankljaj mest v vrtcih), ko se bodo vrstile na delo, če jih bo le-to sploh še čakalo, ker je večina zaposlenih za določen čas.

4 PRISELJENCI/PRISELJENKE, MIGRANTI/MIGRANTKE

Vsaka nova oseba, ki se pojavi nekje, kjer je ostalim neznana, je tujec. Teorijo tujca je v svojem eseju zanimivo opisal Georg Simmel, ki pravi takole: „Tujec ni naključen prišlek, ki je danes prišel in bo jutri odpotoval, temveč gre za človeka, ki je danes prišel in bo ostal tu tudi jutri“ (Simmel v Kralj 2008, 136). Tujca povezuje z vlogo trgovca judovskega porekla, ki simbolizira mobilnost denarja. Alfred Schutz je tujca opisal kot prišleka in proučeval, kakšen odnos imajo do njega domačini (Kralj 2008, 137).

Globalizacija je med drugim prispevala tudi k povečevanju migracij. Z mednarodnimi migracijami se povečujeta etnična in nacionalna raznolikost prebivalstva. Države Evropske unije so včasih veljale za izrazito homogene, dandanes pa ni več tako. To vedno bolj velja tudi za Slovenijo (Kralj 2008, 144).

V nadaljevanju bom navedla nekaj ugotovitev (po avtorjih Bauböck, Straubhaar, Castles in Miller, Geddes in Lahav) o sodobnih migracijskih tokovih, ki so pomembni tudi za migrantke, ki jih bom predstavila v diplomski nalogi:

- Večina migracij, ki so ekonomskega značaja, je začasni (dnevne, tedenske, sezone). Teh uradne statistike ne zaznajo, ker ne izpolnjujejo kriterija, ki je šestmesečno neprekinjeno bivanje v državi.
- Začasne migracije se nanašajo na nizko kvalificirano delovno silo, na ekonomsko dejavnost v storitvenem sektorju. Na drugi strani pa migrira tudi veliko število strokovnjakov, ki v tujini za svoje znanje lahko zaslužijo več kot doma.
- Vedno večja je tudi mreža verižnih migrantov. Število migrantov, ki so namenjeni v določeno državo, je v veliki meri odvisno od tega, koliko oseb iz njihove matične države je že migriralo v dotično državo. Takšna omrežja jim namreč lahko močno olajšajo integracijo v novo okolje.
- V veliko državah se poleg ekonomskih migracij dogajajo tudi takšne, katerih vzrok je združitev družine. Najprej migrira mož, nato še žena in otroci.

- Vse bolj so v porastu migracije žensk. Navedenemu pojavu pravimo feminizacija migracij. V preteklosti so bili ekonomski migranti večinoma moški, medtem ko so se ženske pridružile naknadno. Ponekod je delež ženskih migrantk že večji od deleža moških (Pajnik, Zavratnik Zimic v Kralj 2008, 144–146).

Najnovejše raziskave kažejo, da je v državah Evropske unije največ povpraševanja po nekvalificirani delovni sili, ko gre za vprašanje priseljencev. „Podatki Zavoda za zaposlovanje Republike Slovenije kažejo, da je največ povpraševanja po delovni sili migrantov v ekonomijah s tradicionalnimi slabšimi pogoji dela: gradbeništvo, skrbstveni sektor, proizvodnja, sezonska dela, dela v prodaji in čistilnih servisih“ (Pajnik 2008, 13). Raziskave kažejo tudi, da so migranti avtomatično usmerjeni v nižje plačljive sektorje in na delovna mesta, ki nudijo malo socialne varnosti in so sporna tudi z vidika delovnega prava. K odpravi takšnih razmer bi veliko pripomogla pridobitev državljanstva, saj državljanom prinaša določene ugodnosti in pravice. Migranti pa niso državljani države, v katero migrirajo, zato je njihov nabor ugodnosti in pravic manjši.

4.1 Ženske v procesu migracije

Vedno več raziskovalcev migracij ugotavlja, da ženske migracije danes predstavljajo že skoraj polovico mednarodnih migracij (Carling v Cukut Krilić 2009, 14). Spet drugi govorijo celo o feminizaciji migracij (Casteles in Miller v Cukut Krilić 2009, 14), toda to ne velja za Slovenijo. V zadnjih nekaj letih je veliko govora o tem, da gostujoče države potrebujejo migrantke, in sicer zaradi staranja prebivalstva in upada rodnosti. Omenjena misel je uporabljena tudi v prvem delu naslova projekta FEMAGE – „*needs for female immigrants*“, ki ponazarja potrebo družb po migrantkah (Cukut Krilić 2009, 15). Sama se bom osredotočila zgolj na razloge za migracijo žensk.

4.1.1 Vključevanje žensk v proučevanje migracij

V večini študij o migracijah so bile vloge žensk pogosto spregledane, obravnavane stereotipno in prenekatere njihove izkušnje prikriti (Cukut Krilić 2009, 43). „Raziskovalci so migrante v t. i. klasičnih študijah migracij obravnavali kot ‚bitja brez spola‘ ali pa so predpostavljali, da vsi migranti, ne glede na spol, migracijo izkusijo na isti način“ (Willis in Yeoh v Cukut Krilić 2009, 43). Raziskovalke ugotavljajo, da se v statističnih podatkih glavni pomen daje „glavi gospodinjstva“, ki naj bi bil moški, in opozarjajo na dejstvo, da pri tem večina spregleda gospodinjstva, ki jih vodijo ženske. Danes države zbirajo podatke o migracijah, ki so ločeni glede

na spol, vendar ti pogosto ostanejo neobjavljeni in ne doprinesejo k analizi migracij glede na spol (Kofman v Cukut Krilić 2009, 44). Prve analize, ki so vključevale migrantke, so se v študijah migracij pojavile v začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja. Napisale so jih ženske, ki so tudi same imele migranško ozadje. Tako so začele postajati ženske v proučevanju migracij vse vidnejše. Sociologinja Mirjana Morokvašić, ki je imela velik vpliv na vključevanje žensk v proučevanju migracij, opozarja na preveč stereotipno obravnavanje ženskih migrantk, o katerih se govori kot o soprogah in materah. Pravi, da že res, da ženske v veliki meri migrirajo zaradi združitve družine, vendar je drugi, prav tako zelo pomemben razlog, tudi zaposlitev. Leta 1994 so v Atenah priredili prvo evropsko konferenco, naslovljeno „*Migrant Women, Active Women*“ (Cukut Krilić 2009, 43–47).

5 MIGRACIJE V SLOVENIJI

Slovenija je država, ki ima v primerjavi z drugimi evropskimi državami razmeroma veliko priseljencev. Prevladujejo priseljenci iz držav, ki ne spadajo v EU 27. Po podatkih Eurostata za leto 2009 je imela Slovenija 2.032.362 prebivalcev, od tega je bilo 70.600 (3,5 %) tujcev: 4.200 (0,2 %) jih je prihalo iz EU 27, ostalih 66.400 (3,3 %) pa iz ostalih držav (Eurostat, 2010). Leta 2009 je bilo v Sloveniji največ priseljencev iz Bosne in Hercegovine (39,9 %), na drugem mestu so bili priseljenci iz Hrvaške (23,1 %), sledili so jim priseljenci iz Srbije in Črne gore (8,4 %) (Eurostat, 2010).

Slovenija se po obsegu feminizacije migracij ne more primerjati z zahodno- in južnoevropskimi državami, ker je ta pri nas mnogo manjši. V Slovenijo večinoma migrirajo osebe – tako ženske kakor moški – iz držav nekdanje Jugoslavije, to je iz tretjih držav. Te osebe imajo omejen dostop do državljanskih pravic in formalne zaposlitve, kar jih sili v deficitarne poklice in pogosto tudi v sivo ekonomijo oziroma v delo na črno (Hrženjak 2010, 162).

5.1 Migrantke iz BiH

Pri pregledu statističnih podatkov sem opazila, da se priseljevanje migrantk iz BiH v Slovenijo v zadnjih desetih letih povečuje, medtem ko je od leta 1996 do leta 2000 število le-teh strmo padalo. Leta 1996 je v Slovenijo migriralo 1.265 žensk iz BiH, leto zatem je številka padla na 715. Najnižje število priseljenk so zabeležili leta 1999, in sicer le 139. Po letu 2000 pa je začelo število priseljenk iz BiH na letni ravni naraščati. Leta 2007 je bila številka (1.254) primerljiva s številom priseljenih iz leta 1996 (1.265). Leto pozneje je številka narasla na 1.579, v letu 2009 pa so zabeležili kar 2.064 novih migrantk iz BiH, to je 28,2 % (SURS, 2010). Podatki za leto 2010 pa bodo žal objavljeni julija 2011.

Omenjene migrantke dovoljenja za bivanje v Sloveniji ne pridobijo na podlagi delovnega dovoljenja, ampak na podlagi združevanja družine (Pajnik in drugi v Hrženjak 2010, 160). „Delo priseljenih čistilk, varušek in negovalk v zasebnih domovih je v uradnih statistikah nevidno, velja pa splošno prepričanje, da je področje etnicizirano, da ga opravljajo predvsem migrantke iz držav nekdanje Jugoslavije“ (Šadl v Hrženjak, 2010, 160). Navedena situacija je pogojena z zgodovinskimi razlogi. Obstajajo trije motivi priseljevanja. Prvi sega v osemdeseta leta prejšnjega stoletja, v čas pred razpadom Jugoslavije, ko so na tem območju potekale intenzivne ekonomske

migracije. Mlada dekleta so po končani osnovni šoli v Slovenijo prišla v upanju na boljše ekonomske in delovne pogoje, a so se prek zavodov za zaposlovanje zaposlile kot čistilke, negovalke in strežnice. Že v tistem obdobju je bila Slovenija, kar zadeva nižje kvalificirane javne skrbstvene poklice, odvisna od notranjih migracij znotraj Jugoslavije. Leta 1991 je prišlo do razpada Jugoslavije; takrat je bilo v Sloveniji približno 10 % prebivalcev iz nekdanje Jugoslavije in večina njih je dobila slovensko državljanstvo. Preoblikovanje Jugoslavije je med narodi, ki so živeli na tem območju, sprožilo vojne, te pa so močno vplivale na drugi in tretji motiv. Zadnjenavedeni motiv je bilo priseljevanje oseb iz BiH, ki jih je vojna najbolj prizadela in ki so utrpeli velike ekonomske in politične posledice (Hrženjak 2010, 161).

Številna mlada dekleta iz Bosne sedaj čistijo v slovenskih domovih in družinam pošiljajo denar za preživetje. Pri tem pa so ‚nove‘ migrantke v bistveno drugačnem položaju, kot so bile ‚notranje‘ migrantke iz 80-ih let, čeprav prihajajo iz istih območij. Migrantke iz 80-ih let imajo slovensko državljanstvo, v tem obdobju so si ustvarile družino in dom, medtem ko so ‚nove‘ migrantke, ki sedaj prihajajo iz t.i. ‚tretjih držav‘, podvržene omejenemu dostopu do trga dela, stanovanja in družinskega življenja (Hrženjak 2010, 161).

Sanja Cukut Krilić, ki je veliko prispevala k raziskovanju priseljenk iz BiH, v svojih delih večkrat opozori na podatek, ki ima velik pomen tudi za mojo nalogo. Na podlagi empiričnega gradiva je potrdila domnevo, da imajo ženske, ki so v Slovenijo prišle po njeni osamosvojitvi, pri začetnem vključevanju v novo družbo več težav kot tiste, ki so prišle pred osamosvojitvijo. K temu veliko pripomore tudi dejstvo, da je Slovenija danes samostojna država, poleg tega pa še članica Evropske unije. Obe dejstvi močno vplivata na to, da je proces pridobivanja dokumentacije, ki omogoča migracijo, dokaj zahteven in dolgotrajen (Cukut Krilić 2008, 86). „Vključevanje Slovenije v evropske integracije je celo povzročilo vedno večjo negotovost in ranljivost migrantk iz tretjih držav“ (Cukut Krilić 2008, 87).

5.1.1 Plačano domače delo migrantk iz BiH

Hrženjak Majda je v delu z naslovom *Nevidno delo* predstavila zanimivo raziskavo Centra za javnomnenjske raziskave na FDV-ju. Marca 2009 so opravili telefonsko anketo na statistično reprezentativnem vzorcu 2.677 gospodinjstev. V anketi so postavili vprašanja o odnosu do plačane pomoči na domu, ali se gospodinjstva tovrstne pomoči poslužujejo, kakšne narodnosti je oseba, ki nudi pomoč, v kakšnem odnosu so z njo in podobno. Rezultati so pokazali, da je v letu 2009

omenjene storitve uporabljalo 5 % anketiranih gospodinjstev, od tega 81 % za čiščenje, 10 % za varstvo otrok in 23 % za oskrbo ostarelih (seštevek je večji od 100% zaradi kombiniranja storitev). Večina tega dela spada v polje sive ekonomije, torej je sankcionirano tako za tiste na strani ponudbe kot tiste, ki so na strani povpraševanja. Ravno to je razlog, da je pojav sicer bolj razširjen, kakor kažejo rezultati ankete, a skrbno skrit očem javnosti. V četrtini primerov naj bi omenjene storitve opravljala oseba – ženska – iz ene od držav nekdanje Jugoslavije. Za varstvo otrok najemajo večino slovenske državljanke, običajno študentke ali starejše ženske. Ko gre za skrb za starejše, se pojavljajo tudi priseljenke. To so priseljenke iz osemdesetih let, ki imajo državljanstvo in izkušnje na področju oskrbe starejših oseb in ki so bile ali so še vedno zaposlene kot strežnice ali negovalke v bolnišnicah ali domovih za ostarele (Hrženjak 2010, 163–166).

5.1.2 Skrb za gospodinjstvo priseljenk iz BiH

„Če za varstvo otrok in oskrbo starejših ni značilna popolna feminiziranost dela, prevlada migrantk, nesorazmerje moči in prisilna rekrutacija, pa je na področju čiščenja drugače. Večina žensk, ki čistijo v zasebnih domovih slovenskih družin, so migrantke iz nekdanjih držav Jugoslavije, zlasti iz Bosne in Hercegovine“ (Hrženjak 2010, 167).

Gospodinjstva opravila, čiščenje, likanje, kuhanje in podobno opravljajo izključno ženske. To so priseljenke z nižjo, večinoma le osnovnošolsko izobrazbo, pri čemer ni nujno, da so jo pridobile v celoti; pogosto so izdelale le štiri razrede. Manj jih ima poklicno izobrazbo. Pogosto so te ženske brezposelne ali pa zavzemajo slabo plačana delovna mesta in si morajo zato nekaj denarja prislužiti še z dodatnim delom (Hrženjak 2010, 167). „Čiščenje kot najbolj neregulirano, neugledno in fizično intenzivno delo je torej tisto področje neformalnega plačanega skrbstvenega dela, ki ga v celoti zaznamuje sovpadanje ‚druge‘ etničnosti, ženskega spola in ekonomske revščine, ki se v veliki meri prenaša medgeneracijsko“ (Hrženjak 2010, 67). Čiščenje spada med manj ugledna dela, pri čemer gospodinjstva pomočnic ne najamejo toliko zaradi potrebe kakor zaradi lagodja ali, drugače rečeno, življenjskega stila. Tako pozicioniranje čiščenja in odvisnost delavk od neformalnega zaslužka se kaže tudi v nespoštovanju oseb, ki to delo opravljajo. Nemalokrat so poniževane, slabo plačane, nalaga se jim preobsežen seznam del in večinoma so prepuščene same sebi. Za sabo nimajo organizacije, ki bi jih ščitila. Dodatno k temu doprinesejo še čistilni servisi, ki priseljenke pogosto najamejo, da zanje delajo na črno. Torej prav tako nimajo zagotovljene socialne varnosti, poleg tega pa je plačilo, če ga sploh dobijo, slabše.

Medtem ko se na področju oskrbe starejših pogosto pojavljajo priseljenke, ki so v Slovenijo prišle v osemdesetih letih, se na področju čiščenja pojavljajo „nove“ migrantke, večinoma iz Bosne in Hercegovine. S tem se Slovenija umešča na zemljevid „globalne verige skrbi“ (Hrženjak 2010, 167–169).

6 EMPIRIČNI DEL

6.1 Namen in cilji raziskave

Namen moje diplomske naloge je ugotoviti, ali žene priseljencev, ki so v Slovenijo prišle po njeni osamosvojitvi oziroma v zadnjih letih, ostanejo gospodinje. Moj temeljni cilj je ugotoviti kakšen je njihov delovni status in kakšne pogoje imejo za delo. Na podlagi intervjuja bom skušala priti do informacij o tem, kaj je bil glavni razlog, da so prišle v Slovenijo, kaj so delale v Bosni in kaj delajo v Sloveniji, kakšen odnos imajo s svojim partnerjem, če so v zvezi, kdo skrbi za dom in otroke, kakšen je odnos teh žensk do gospodinjanskega dela in kakšen odnos imata s partnerjem ter kako razpolagata z denarjem. Povprašala jih bom o primerjavi gospodinjanskega dela v Bosni in Hercegovini in Sloveniji ter ne nazadnje, kako bi ukrepale, če bi tu, na tujem, ostale same. Skratka, z intervjujem bom skušala priti do podatkov, ki jih je v literaturi težko ali nemogoče najti.

Osrednje vprašanje mojega diplomskega dela je, ali žene priseljencev ostajajo gospodinje.

6.2 Metodologija raziskovanja

Opravila sem intervjuje s šestimi priseljenkami, ki so v Slovenijo prišle po njeni osamosvojitvi. Štiri izmed njih sem poznala že od prej. Eno mi je predstavila intervjuvanka, ki sem jo že poznala, eno pa sem spoznala v trgovini. Na priseljenko, ki sem jo spoznala v trgovini, sem po naključju naletela med pogovorom z mojo znanko. Tako sem pristopila, se vključila v njun pogovor, se čez nekaj časa opogumila in gospo prosila za intervju. Takoj je privolila.

Med dogovarjanjem za srečanje z intervjuvankami sem naletela tudi na nekaj težav. Tri priseljenke so mi intervju odpovedale po tem, ko so vanj že privolile. Vsem, ki sem jih zaprosila pomoč, sem razložila, da delam intervju za diplomsko nalogo z naslovom *Plačano in neplačano delo priseljenk*. Vsem sem tudi natančneje opisala, katere teme obravnavam v diplomski nalogi, in jim povedala, da je namen moje naloge tudi malo pripomoči k izboljšanju njihovega položaja na trgu dela v Sloveniji. Problemi so nastali pri dogovoru za intervju. Razložila sem, da mi bo pri intervjuju pomagala Eldina, hčerka ene od priseljenk, katero vse poznajo. Tu se je zgodba za tri izmed njih končala. Pričakovale so, da bodo na intervju prišle z možem. Čez nekaj dni so mi sporočile, da za intervju ne bodo imele časa. Ponudila sem druge termine, a so vseeno odklonile. Ko sem se pozneje pogovarjala z Eldino, to je z dekletom, ki mi je pomagalo s prevodi, je dejala, da je skoraj prepričana, da bi jim bilo dovoljeno priti le, če bi jih spremljali partnerji, kar pa zame ne bi imelo

smisla, saj na nekatera vprašanja verjetno ne bi dobila enakih odgovorov. Stvar se je tako malo zavlekla, ker sem morala najti tri nove prostovoljke. Vsem je bilo v veliko olajšanje, ko sem povedala, da v diplomski nalogi ne bom uporabljala njihovih pravih imen, ampak izmišljena. Bila sem izjemno pozitivno presenečena, kako so se trudile z mano govoriti slovensko. Pri štirih celo nisem potrebovala prevajanja. Dve intervjuvanki sta se zelo trudili govoriti slovensko a je to le oteževalo pogovor, tako da sem jima povedala da sicer zelo cenim njun trud, vendar naj, glede na to, da jima jezik predstavlja oviro, govorita svoj jezik. Prišla sem do veliko informacij, nekateri intervjuji so se razvili v pogovor, ki je lahko trajal tudi dve uri. Pristopila sem tako, da sem sama pokazala, da sem sproščena in že takoj na začetku izrazila svojo hvaležnost, ter obrazložila, da so tri potencialne intervjuvanke pogovor odpovedale in da sem zato skrbela. Dobila sem občutek, da so se na položaj, v katerem sem se znašla, odzvale z razumevanjem. Med intervjujem s priseljenkami sem pozorno opazovala tudi njihove čustvene odzive pri posameznih odgovorih.

Pri interpretaciji zgodb ne bom pozabila na dejstvo, da je tisto, kar nam sogovornice pripovedujejo, njihova zgodba o lastnih izkušnjah (Milharčič Hladnik v Cukut Krilić 2009, 88).

V nadaljevanju bom predstavila rezultate intervjuja. Odgovore bom povzela in združila, zanimivejše dele pa napisala kar v celoti. Odgovore, ki ji navajam direktno, sem skušala napisati v knjižni slovenščini.

7 ANALIZA INTERVJUJEV

Vse intervjuvanke sem najprej povprašala po njihovi starosti. Stare so od 25 do 44 let (25, 30, 32, 35, 41 in 44). Vse, razen ene, imajo le osnovnošolsko izobrazbo, tri izmed njih imajo končanih osem razredov osnovne šole, dve pa le štiri. Najmlajša med intervjuvankami ima končano tudi srednjo šolo ekonomske smeri. Tiste z osnovnošolsko izobrazbo so izpostavile, da njihova izobrazba ni posledica njihove lenobe, ampak okoliščin, v katerih so živele; vse namreč prihajajo z ruralnih območij, kjer se ljudje v veliki meri preživljajo s kmetijstvom. Navadno je bilo tako, da so dekleta in žene delale na kmetiji, možje so služili denar v tovarnah ali celo na tujem, fantje pa hodili v šolo. Intervjuvankama, ki imata dokončane štiri razrede osnovne šole, je nadaljnje šolanje preprečila vojna. Sanela* (44 let) je svojo izkušnjo opisala takole: „Celo leto sem jokala in mam prosila, da bi nadaljevala šolanje. Mama ni upala sama prevzeti odgovornosti, ker je oče delal v Nemčiji. Skrbelo jo je, kako bom sama prehodila več deset kilometrov. Zdelo se ji je nevarno – nevarno z vidika, da sem odraščajoče dekle, ki je vedno bolj zanimivo za fante – moške.“

Vse intervjuvanke so v Slovenijo prišle kot poročene ženske, ena je zdaj ločena. Ločila se je pred tremi leti v Sloveniji. Vse so matere (enega, dveh ali treh otrok). Vse so se poročile zelo mlade, med sedemnajstim in dvajsetim letom. Džejlana (25 let), najmlajša med intervjuvankami, mi povedala, da se v Bosni mladi pari nimajo tako lepo, kot se imamo mi tu v Sloveniji. Opisovala je, kako so vedno pod nadzorom, če ne staršev, pa brata ali celo bratrancev. Po njenem mnenju je – da se izganeš nadzoru in si lahko tudi malo sam s partnerjem – najbolje, da se hitro poročiš. Na koncu v smehu doda: „*Pol te nadzoruje sam še mož.*“

Kot glavni razlog prihoda v Slovenijo so vse navedle družino; torej so pridobile dovoljenje, ki se izda na podlagi združitve družine. Navajale so tudi željo po izboljšanju ekonomskega položaja, toda če bi čakale na delovno dovoljenje, bi v Slovenijo prišle pozneje ali pa sploh ne.

* Imena vseh intervjuvank so izmišljena.

„Spolna distribucija pokaže, da je feminizacija migracij v Sloveniji nizka – v l. 2008 je bilo med migranti samo 7 % žensk. V večini njihova dovoljenja za bivanje ne temeljijo na delovnih dovoljenjih, pač pa na dovoljenjih za združevanje družine“ (Pajnik in drugi v Hrženjak 2010, 160).

Dragana (41 let) je tukaj najdlje, približno deset let, ostale so tukaj 2, 3, 5 in 7 let. Vse so mnenja, da je iz leta v leto lažje in da je bilo prvo leto zelo težko.

7.1 Delo v BiH in v Sloveniji

Nobena od intervjuvank v Bosni ni bila zaposlena. Vse so delale doma na kmetiji in skrbele za dom. Na tem mestu moram izpostaviti izraz „domaćica“, ki v bosanskem jeziku pomeni gospodinjo. Pripovedujejo, da je bilo to v Bosni normalno. Možje so bili na delu običajno v tujini, one pa so delale na kmetiji, kuhale, pospravljale, skrbele za otroke in stare starše. Ko sem jih spraševala, kako je v Bosni z zaposlitvijo danes, so mi povedale, da sicer dela več žensk, vendar je trenutno situacija zelo slaba. Ženske večinoma delajo v tovarnah, trgovinah, administraciji, dosti je učiteljic, redkim pa je uspelo, da so odprle lastna podjetja.

V Sloveniji so zaposlene tri od šestih sogovornic. Zaposlene so tiste tri, ki najdlje živijo tu (Sanela – 7 let, Dragana – 10 let in Gorica – 5 let). Vse so sprva opravljale plačano neformalno delo, to je bilo čiščenje, zdaj pa so zaposlene za določen čas. Ena dela v livarni, druga v čistilnem servisu, tretja pa pravi, da ima zdaj, ko dela v kuhinji, sanjsko službo. Vse tri prejemajo minimalno plačo. Zadovoljne so, da le imajo službo, da je plača redna in imajo urejeno zavarovanje. Tujci pri nas zasedajo delovna mesta, ki med slovenskimi državljani niso najbolj zaželena. Na to močno vplivajo delovni pogoji, plača in stopnja izobrazbe. Slednja je med priseljenci razmeroma nizka (Kanjuo Mrčela 2010, 2). Tudi zahtevnost dela in odgovornost sta nizki. Sanela (44 let) je opisala svoje delovno mesto. Pravi, da pregleduje kose, sortira dobre in slabe ter včasih kakšnega malo pobrusi. Pravi, da delo ni zahtevno. Vse tri intervjuvanke se dobro zavedajo, da bi z izobrazbo, ki jo imajo, težko dobile kakšno bolj „ugledno“ in bolje plačano delo. Ko sem jih povprašala o sanjski službi, so mi vse tri odgovorile, da bi bile najraje kuharice ali slaščičarke. Tu sem takoj opazila povezavo z gospodinjskim delom.

7.2 Kaj pa tiste, ki niso zaposlene

Kakor sem že omenila, tri od intervjuvank niso zaposlene, vsaj formalno ne. Tudi njih sem povprašala o željeni službi. Starejši dve sta odgovorili, da bi najraje delali v kuhinji. Najmlajša med sogovornicami (Džejlana, 25 let) pa pravi, da bi najraje delala v vrtcu. Na vprašanje, ali si želijo „prave“ formalne zaposlitve, so vse tri odgovorile pritrdilno, toda vse so dodale tudi, da bi vseeno poleg tega še čistile, ker jim to prinese kar nekaj denarja. Vsem zaposlitev predstavlja varnost, ekonomsko in socialno – zaposlitev jim vsak mesec zagotavlja vsaj neko določeno vsoto denarja, čeprav je to minimalna plača. Anela (30 let) pravi: „Veš, Eva, vsakič, ko na črno počistim kakšno stanovanje, se sprašujem, ali me bodo naslednjič še poklicali ali ne. Veliko strank me ne pokliče tudi po več tednov. Včasih čistim vsak dan, včasih sem cel teden prosta. Če bi imela pravo službo, bi vedela, da moram biti tam vsak dan osem ur in da bom konec meseca dobila plačo. Že res, da tako lahko zaslužim več, a vseeno to bi delala samo za postranski zaslužek.“

O neformalnem plačnem delu sprva niso hotele govoriti. Zelo jih je strah, da bi bile odkrite, ker bi to najverjetneje pomenilo denarno kazen in izgon iz države. Tako narekuje tudi 21. člen Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZDPDZC) iz leta 2007, ki določa: „Posamezniku – tujcu se lahko za prekršek po tem zakonu poleg globe izreče sankcija izгона tujca iz države v trajanju od enega do petih let.“ Pet od šestih intervjuvank ima izkušnje z delom na črno. Vseh pet se ga dela na črno tudi zdaj. Sprva so delale na črno – čistile, potem so še za nekaj časa na črno delale v podjetju, v katerem so jih pozneje zaposlili. Ena intervjuvanka sploh ne opravlja nobenega dela za plačilo, torej nima lastnega zaslužka in je gospodinja v pravem pomenu besede. Vse tri, ki so zaposlene, poleg službe delajo tudi na črno: vse tri čistijo zasebna stanovanja. Ena izmed njih je zaposlena v čistilnem servisu. Situacijo razloži takole: „Zaposlena sem v čistilnem servisu. Šef mi je priskrbel delovno dovoljenje. Vsa dela mi priskrbi on. Vsak dan grem za šest ur v službo. Takrat čistimo zdravstveni dom, vrtec in večstanovanjske hiše. Dostikrat me pokliče tudi po službi, da nas pelje pospraviti kakšno novo hišo ali kaj podobnega. Takrat nam dobro plača in da denar takoj“ (Gorica, 32 let).

Ostali dve, ki nista zaposleni, vendar vseeno služita denar, to počneta v sferi neformalnega plačanega domačega dela. Ena čisti, lika in pere štirim ženskam. Za srečanja se dogovarjajo sproti in tudi plačilo za svoje delo dobiva sproti. Druga sosedji pazi otroke. Pravi, da v tem uživa, saj si najbolj od vsega želi delati v vrtcu. Plačilo prejema mesečno in pravi, da je z zaslužkom zadovoljna, zaluži namreč 500 EUR/mesec.

7.3 Iskanje zaposlitve

Pet od šestih sogovornic ima izkušnje z iskanjem zaposlitve. Pomagali so jim znanci in sorodniki, ki v Sloveniji živijo že dlje časa in so zaposleni. Tiste, ki so tu že dlje časa, so zaposlitev iskale tudi po časopisih in internetnih straneh. Vse so delo, bodisi formalno bodisi neformalno, dobile prek poznanstev. Običajno jih je v podjetje pripeljal znanec ali sorodnik, ki je tam zaposlen. Samo ena intervjuvanka je napisala prošnjo za zaposlitev, kar je storila samo enkrat. Ko sem jo vprašala, kako je to storila, mi je odgovorila: „Vzela sem navaden bel list in nanj napisala, „prošna“ za kuharico“. Potem sem napisala, kdo sem, od kod prihajam in da nisem še nikoli nikjer delala. Da sem čistila na črno, nisem upala napisati. Naredila sem, kot se mi je zdelo, da bo prav. Pomoči nisem imela, ker nihče od znancev tega še nikoli ni naredil. Odgovora sploh nisem dobila. Mislim, da zato, ker sem slabo napisala“ (Sanela, 44 let).

Džejlana (25 let) razlaga, da sosedin otrok ni bil sprejet v vrtec, zato se je ponudila, da ji bo pomagala zastonj. Sosea je vztrajala, da tako ne gre, in tako zdaj varstvo sosedovih otrok predstavlja Džejlanin zaslužek. Zanimala me je narodnost ženske, ki ji pazi otroke. Pravi, da je ta sosedka tudi Bosanka, ki že od otroštva živi v Sloveniji. „Migrantke se na tem področju praviloma ne pojavljajo, kar lahko kaže tudi na nezaupanje slovenskih družin do tujk“ (Hrženjak 2010, 164).

7.4 Partnerski odnos

Večino tuje delovne sile predstavljajo delavci brez poklica. Zapolnjujejo delovna mesta, ki za domačo delovno silo niso privlačna. Najpogosteje imajo zaključeno le osnovno šolo, tako da zavzemajo predvsem delovna mesta v gradbeništvu (Kanjuro Mrčela 2010, 2). Tudi partnerji vseh mojih sogovornic delajo v gradbeništvu.

Partnerji mojih intervjuvank so zadovoljni, da tudi žene delajo. V večini primerov so jih k iskanju zaposlitve spodbujali in jim pri tem pomagali tudi sami. Zgodbi dveh sogovornic pa odstopata od povprečja. Alma (35 let), ki ni nikoli služila svojega denarja, pravi, da je mož vedno, ko mu je omenila, da bi delala, postal nejevoljen in njeni želji nasprotoval, češ zakaj bi delala, če ji ni potrebno, in trdil, da ima doma dovolj dela. Nagnila se je k meni in mi šepetaje povedala: „Pred enim letom mi je prijateljica, ki dela v Mercatorju, ponudila delo v trgovini. Z vodjo se je že dogovorila, da mi prihrani mesto. Potem pa mi mož ni dovolil, da bi delo sprejela. Rekel je, naj si,

če bom šla delat, najdem svoje stanovanje ali se vrnem v Bosno. Potem seveda dela nisem sprejela. Še danes mi je žal. Veliko razmišljam o tem.“

Dragana pa se je znašla v drugi skrajnosti. Partner jo je ves čas skupnega življenja v Sloveniji izkoriščal. Dejala je, da mu je povsem ugajalo, da je ona delala, sam pa doma počival. To je bil tudi eden izmed razlogov za njuno razvezo. Na tem mestu je prevajalka podala zanimivo pripombo: „Že res, da jih partnerji podpirajo, toda pomembno je poudariti, da je njihova podpora odvisna od dela, ki ga partnerica opravlja. Nikakor ne bi bile deležne podpore, če bi želele delati na primer v gostinskem lokalu, ne glede na to, ali bi tam čistile ali stregle.“

Torej lahko sklepamo, da je partnerjeva podpora odvisna od tega, kje partnerica dela. Pa pogledjmo na primerih naših sogovornic. Čistilke nastopijo delo, ko ostali zaposleni že odidejo z delovnega mesta, torej nimajo veliko stikov z drugimi zaposlenimi (predvidevam, da so tu problem moški), poleg tega so na tem delovnem mestu običajno same ženske sodelavke. Tudi za kuharico velja, da dela v prostoru, ki je navadno ločen od ostalih prostorov.

Vsem je všeč, da nas, ko pridemo domov, na mizi čaka kosilo in pospravljeno stanovanje. Nekaterim je to samoumevno. To velja za partnerje mojih intervjuvank. Tudi one same na to gledajo kot na nekaj samoumevnega. Vse trdo delajo tudi v „drugi izmeni“. Ne glede na to, kakšen je njihov delovni urnik, je kosilo vedno skuhamo, stanovanje do zadnjega kotička pospravljeno in hladilnik vedno poln. Gorica (32) je na tem mestu dodala pikro pripombo: „*Za sedemsto evrov na mesec si bo pa že sam pogrel.*“ Za gospodinjstvo morajo poskrbeti same, ne glede na to, da nekatere včasih delajo tudi po deset ali dvanajst ur dnevno. Anelinega (30) dela mož ne jemlje preveč resno. Prepričana je, da zato, ker dela na črno: „Tako ko sva s sinom prišla v Slovenijo, je ta zbolel. Treba ga je bilo peljati k zdravniku. Moža sem prosila, da ga pelje on, ker nisem vedela, kam morava sploh iti. Skrbelo me je, kako se bom pogovarjala, ker takrat nisem ničesar razumela, kaj šele govorila. Tudi zdaj ko delam, grem na vse sestanke v šolo sama, čeprav včasih zaradi tega izostanem z dela. Tako je tudi, če je mož doma. Tega pač ne dela. Se pa s sinom veliko skupaj igrata. On ga pelje samo na nogomet. To vedno naredi on, dvakrat na teden.“

7.5 Razpolaganje z denarjem in finančna odvisnost/neodvisnost

Družinski proračun je navadno eden in skupen. Večino denarja, ki ga partnerja zaslužita, položita na skupni račun, nekaj pa si vzameta vsak zase za sproti. Življenje intervjuvank se je po migraciji zelo

spremenilo tudi z vidika finančne neodvisnosti. Prej so morale skoraj za vsako stvar, ki so jo morale ali želele kupiti, prositi može. Običajno niso imeli nič proti nakupu, vendar so se velikokrat raje vzdržale in niso šle po nakupih. Zdaj se tudi same bolje počutijo, ko lahko grejo v trgovino in plačajo z denarjem, ki so ga zaslužile z lastnimi rokami. Z velikim zadovoljstvom so povedale, da jih tudi partnerji bolj spoštujejo, odkar tudi one služijo denar.

Zgodba dveh intervjuvank pa ni bila tako prijetna. Morokvašić je opozorila, da plačana zaposlitev migrantk ne pomeni nujno njihove emancipacije (Morokvašić v Cukut Krilić 2009, 44). Dragana (41 let) je morala možu, ko je bila še poročena, prinesiti celo plačo. On je nato razpolagal s svojim in njenim denarjem. Počutila se je tako kot v Bosni, ko še ni bila zaposlena, za svoj denar ga je morala prositi. Finančno neodvisna je postala šele po ločitvi. Tudi za Almo (35 let) se življenje v smislu finančne neodvisnosti ni kaj dosti spremenilo. Ker sama ne sme delati, ji mož da 100 EUR/mesec, ki jih nameni za potrebe gospodinjstva in za njo samo, da si kaj kupi. Pravi, da ji to zadostuje za približno pol meseca, potem ga mora pol meseca prositi. Zase kupuje bolj poredko, ker ga ne mara prositi za denar v ta namen.

7.6 Biti gospodinja v BiH, biti gospodinja v Sloveniji

A. Oakley je, nanašajoč se na Davida Cooper-ja, zapisala: „Ko človeka opredelimo kot člana družine, mu s tem avtomatično podelimo družbeno dano identiteto: moški – mož – oče, ženska – žena – mati – gospodinja in otrok – sin/hči“ (Oakley 2000, 79).

Pravijo, da je gospodinjsko delo je lepo, umirjeno, sam si svoj gospodar. Če kdo od drugih družinskih članov (na primer hčerka) kaj pospravi, same to storijo še enkrat. Če bi v svoje stanovanje spustile nekoga, ki bi omenjena dela opravljal namesto njih, bi se počutile osramočene in ponižane. Prepričane so, da gospodinjsko delo v svojem stanovanju najbolje opravijo same.

Glede primerjave gospodinjskega dela v Bosni in Sloveniji so si bile popolnoma enotne, da je biti gospodinja (v svojem domu) v Bosni mnogo bolj kot tu v Sloveniji. V Bosni živijo v velikih hišah, kjer je treba veliko pospraviti, pogosto tudi hiše starih staršev, medtem ko v Sloveniji vse živijo v največ dvosobnih stanovanjih. V Bosni imajo svoje vrtove ali pa celo polja, veliko dela je tudi z živino. Tudi obroki, ki so jih pripravljale v Bosni, so bili bolj obilni, skupaj je obedovalo več ljudi. Sanela (44 let) se spominja:

Cel dan sem nekaj delala. Najprej sem možu pripravila zajtrk, po zajtrku sva spila kavo, potem se je on odpravil v službo. Odšla sem nahraniti živali (krave, ovce in kokoši), nakar sem pripravila zajtrk za otroka. Ko sem otroka pospremila v šolo, sem najprej pospravila po hiši, nato sem skuhala kosilo in kaj spekla. Recepte sem si velikokrat izmislila tudi sama. Zares dobro pečem. Ko sta se vrnila mož in otrok, smo skupaj pojedli kosilo. Potem je mož kaj delal okrog hiše, sama pa sem delala na vrtu. Včasih sem pospravila hišo tudi pri moževih starših. Kuhala sem marmelade, vlagala ... ozimi, ko ni bilo dela na vrtu, sem veliko šivala. Zelo pogrešam te čase. Tu v Sloveniji skupaj pojemo kosilo samo ob nedeljah.

Po slišnem sem potegnila vzporednico s slovensko žensko, ki dela na kmetiji – v Sloveniji se zgoraj opisanega načina gospodinjskega dela lahko poslužujejo le gospodinje na velikih kmetijah.

7.7 Ženska med kariero in družino

Tu so intervjuvanke izrazile polno kritik. Prepričane so, da ta dva pojma nikakor ne gresta skupaj, da je to nemogoče. Nobena od njih ne bi mogla živeti tako, da bi zanemarjala otroke in moža. Treba se je odločiti za eno ali drugo, vsega človek ne more imeti. Zanemarjanje družinskih članov intervjuvankam pomeni to, da ni pripravljenega toplega obroka, da perilo ni vedno sproti zlikano, da stanovanje ni vsak dan pospravljeno... Zanimivo se mi je zdelo, da sta na tem mestu dve intervjuvanki meni postavili enako vprašanje: „Kako pa boš ti to naredila, Eva?“ Nekaj trenutkov sem ostala tiho in si še enkrat sama postavila enako vprašanje.

7.8. Samostojnost

Na koncu sem jih povprašala, kaj bi storile, če bi jih mož zdaj, ko so v Sloveniji, zapustil. To sem vprašala zelo previdno, z dodatno obrazložitvijo, da samo v primeru, da bi se to zgodilo. Odgovori so me zelo pozitivno presenetili. Prav vse bi ostale v Sloveniji in se potrudile po najboljših močeh, če ne zaradi sebe, pa zaradi otrok. Ne predstavljajo si, da bi se zdaj vrnile v Bosno, pač pa morda pozneje, ko bodo starejše. Pripravljene bi bile delati noč in dan, samo da jim ne bi bilo treba nazaj. Dragana (41 let) je z rosnimi očmi povedala svojo tovrstno izkušnjo:

Bila je zelo težka odločitev. Dolgo sem razmišljala o tem. Dolgo časa sem potrebovala, da sem se opogumila. Nisem več prenašala, da me je ves čas nadzoroval, izkoriščal in mi ukazoval. Če sem prišla iz službe 5 minut prepozno, me je celo popoldne maltretiral trpinčil,

kje in s kom sem bila, kaj sem delala ... Bilo je grozno. Vedela sem samo to, da tako ne morem več naprej, da mi bo nekaj časa težko, da bom mogoče morala nazaj v Bosno. Tega me je bilo najbolj strah. Ko sem vse dobro premislila, sem si našla sobo (stanovanja si nisem mogla privoščiti) in službo, vložila vlogo za ločitev in odšla. Imela sem srečo, da so bili otroci že dovolj stari, da so se večinoma že preživljali sami. Ostali so pri njem. Jaz sem potem delala tudi po 14 ur na dan, včasih tudi sedem dni v tednu. Bilo mi je vseeno. Najpomembneje je bilo, da sem se osvobodila. Zdaj živim sama v najemniškem stanovanju, delam v kuhinji in občasno kje čistim. Skratka uživam življenje.

Nekaj intervjuvank je tu govorilo o znankah, ki da zelo trpijo, toda ne upajo zapustiti moža, ker bi se potem morale vrniti nazaj v Bosno. Ženske morajo biti za pridobitev stalnega dovoljenja za bivanje kar precej časa poročene. To je obdobje, ko so lahko še posebno izpostavljene partnerjevemu nasilju in zlorabam. Včasih se zdijo prisiljene ostati v takšnih zvezah. Takšne ženske od moža niso neodvisne, kar ima velik vpliv na proces pridobivanja državljanstva ali vsaj dovoljenja za bivanje za nedoločen čas (Kofman in drugi v Cukt Krilić 2009, 59).

8 SKLEP

V diplomski nalogi sem predstavila plačano in neplačano delo priseljenk. Med prebiranjem literature, ki je ni malo, sem ugotovila, da so priseljenke iz BiH v Slovenijo prišle v dveh migracijskih valih. V prvi val spadajo tiste, ki so v Slovenijo prišle pred osamosvojitvijo, pred razpadom Jugoslavije, drugi val pa zajema priseljenke, ki so prišle po osamosvojitvi Slovenije, torej po razpadu Jugoslavije. Za priseljenke prvega vala je bil proces integracije precej lažji, kakor za tiste, ki so prišle z drugim valom. Sama sem se ukvarjala s priseljenkami drugega vala. Osredotočila sem se na priseljenke iz Bosne in Hercegovine, ki prihajajo z ruralnih območij in so manj izobražene. Vse so v Slovenijo prišle kot družinske migrantke, z razlogom združitve družine. Danes so vse zelo zadovoljne, da so prišle, in se ne bi vrnile nazaj v Bosno. Za večino se je tu življenje popolnoma spremenilo. Večina tu služi **svoj** denar, pa naj bo to v sferi formalnega ali neformalnega dela ali celo kombinacije obeh. Finančna neodvisnost od partnerja jim je vlila samozavest in samospoštovanje ter predvsem ustvarila popolnoma novo dimenzijo v partnerskem odnosu. V Bosni so bile vse zgolj in samo gospodinje, finančno popolnoma odvisne od svojih partnerjev. V Sloveniji so še vedno gospodinje, nekatere celo v prvi in drugi izmeni“, vendar so zdaj so „evropske gospodinje“, ki v svojem gospodinjstvu niso samo tisti člen, ki največjega porabnika, ampak tudi tisti, ki za gospodinjstvo pomeni finančni doprinos. Gospodinjsko delo jim ne predstavlja obremenitve, pač pa zadovoljstvo. Zadovoljstvo jim hkrati prinaša tudi finančna samostojnost. Kakor sem že omenila, je veliko priseljenk gospodinj v prvi in drugi „izmeni“. V prvi opravljajo gospodinjska dela za druge ženske, proti plačilu, običajno v sferi neformalnega plačanega dela, to je plačanega domačega dela. V drugi „izmeni“ pa opravljajo gospodinjska opravila v svojem domu, v sferi neformalnega neplačanega domačega dela – domače delo. Večina gospodinjskih pomočnic v Sloveniji prihaja ravno iz BiH in slovenskim ženskam večinoma pomaga pri čiščenju in likanju (raziskava FDV-ja). Meni osebno se to ne zdi nič spornega, saj to pomeni dvojno zadovoljstvo; tako so slovenske ženske razbremenjene, priseljenke pa imajo možnost zaslužka.

Odgovor na glavno vprašanje moje diplomske naloge, ki je, ali priseljenke ostanejo gospodinje. Večina intervjuvank postne gospodinja v dveh izmenah. Kar pomeni, da so gospodinje v svojem domu ter da opravljajo gospodinjska opravila za plačilo v tujem domu. Skozi intervju sem dobila občutek, da jim gospodinjsko delo predstavlja užitek in sprostitev. V veliko veselje jim je kuhanje in skrb za družino. Najbrž ima na to velik vpliv njihova socializacija, izobrazba in okolje iz katerega prihajajo moje intervjuvanke.

Intervjuvanke so mi zaupale, da bi bile najraje od vsega kuharice ali pa bi pekle bosanske slaščice, ena izmed njih pa bi najraje delala v vrtcu kot vzgojiteljica. Predlagala sem jim dodatno izobraževanje. Tista, ki želi delati v vrtcu, ima že končano srednjo šolo, sicer ekonomske smeri, a smatram, da bi s poklicno prekvalifikacijo lahko prišla do zelenega poklica. Idejo sem ob koncu intervjuja predstavila tudi njej. Zdela se ji je zanimiva, toda ni bila prepričana, ali bi se prekvalifikacije lotila, ker jo skrbi slabo znanje slovenščine. Predlagala sem ji, naj se vpiše na tečaj, veliko gleda slovenske programe na televiziji, bere slovenske knjige in časopise. Ostalim, ki bi bile rade kuharice, sem se ponudila, da malo povprašam naokrog, če kje potrebujejo pomoč v kuhinji, jim pomagam sestaviti prošnjo za zaposlitev ter jih naučim, kako in v katerih medijih iskati zaposlitev. Bile so navdušene in hvaležne. Z eno od intervjuvank sva se že dogovorili, da bova to storili, ko zaključim diplomsko nalogo.

Druga rešitev, ki jo predlagam, zadeva državno raven. Glede na to, da nas mediji dobesedno „bombardirajo“ s podatki o brezposelnosti, bi se dalo marsikaj storiti. Lahko bi na primer bolje situiranim gospodinjstvom nudili gospodinjsko pomoč na državni ravni. Trenutno v Sloveniji beležimo veliko pomanjkanje domov za ostarele in vrtcev. Na ravni občin bi lahko za sprejemljivo ceno uvedli skupine varuškov/varuhov, negovalcev/negovalcev in čistilcev/čistilk. Ti ljudje bi storitev nudili na domu. V omenjene skupine bi vključili brezposelne osebe, mlade in priseljenke. Usposobili bi jih lahko s posebnimi programi poklicne prekvalifikacije, ki bi vsebovali veliko praktičnega usposabljanja in nekaj teorije. S tem bi lahko dosegli veliko; v prvi vrsti bi zmanjšali brezposelnost in delo na črno, težje zaposljivim osebam ponudili delo in posledično socialno varnost ter hkrati slovenske družine razbremenili skrbi, kdo bo poskrbel za otroke v primeru, da ne bodo dobili mest v ustanovah, ki so namenjene varstvu in oskrbi oseb navedenih starostnih skupin. Idejo bi bilo seveda treba temeljito razdelati, vendar mislim, da bi se na omenjenem področju dalo marsikaj storiti. Tako bi priseljenke in težje zaposeljive osebe imele formalno zaposlitev, slovenske gospodinje pa bi bile razbremenjene.

9 LITERATURA

- Bajt, Veronika in Pajnik Mojca. 2007. *Analysis of Demand for Female Migrants Labour in Slovenia: working paper No. 1-WP4*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Cukut, Sanja. 2008. Ženske kot akterke migracijskih procesov: Prisilne priseljenke iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 48 (3,4): 71-78.
- Cukut, Sanja. 2008. Izkušnje migrantk v Sloveniji pred in po njeni osamosvojitvi. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* (28): 73-92.
- Cukut Krilić, Sanja. 2009. *Spol in migracija: izkušnje žensk kot akterk migracij*. 2009. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Černigoj Sadar, Nevenka. 2000. Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. *Družboslovne razprave* 16 (34-35): 31-52.
- Eurostat. 2008. *Recent migration trends: citizens of EU-27 Member States become ever more mobile while EU remains attractive to non-EU citizens*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-098/EN/KS-SF-08-098-EN.PDF (20. maj 2011).
- FeMiPol. 2006. *Policy Assessments and Policy Recommendations*. Dostopno prek: http://www.femipol.uni-frankfurt.de/working_papers.html (30. maj 2011).
- Haralambos, Michael in Holborn Martin. 2001. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hrženjak, Majda. 2007. *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Hrženjak, Majda. 2010. (Neformalno) skrbstveno delo in družbene neenakosti. *Teorija in praksa* 47 (1): 156-171.

- Ivan Svetlik, Drago Kos, Katja Boh in Zdravko Zrimšek, ur. 1988. *Neformalno delo*. Ljubljana: Delavska Enotnost.
- Jogan, Maca. 2001. *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: fakulteta za družbene vede.
- Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 2010. *Situation of migrant women and men on the labour market*. External report commissioned by and presented to the EU Directorate-General Justice, unit D1 »Gender Equality«. Neobjavljeno besedilo.
- Karmen Medica, Goran Lukič in Milan Bufon, ur. 2010. *Migranti v Sloveniji: med integracijo in alienacijo*. Koper: Založba Annales.
- Kralj, Ana. 2008. *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Založba Annales.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Jernej Mlekuž. 2009. *Krila migracij: po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba/ *cf.
- Sedmak, Mateja in Zorana Medarič. 2007. *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*. Koper: Založba Annales.
- SURS. 2010. *Meddržavne selitve po državi državljanstva in spolu, Slovenija, letno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/40_selitve/05_05N10_meddrzavne/05_05N10_meddrzavne.asp (28. maj 2011).
- Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC – UPB 1). Ur. l. RS. 12/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200712&stevilka=567> (26. maj 2011).

PRILOGA A: INTERVJU

VPRAŠANJA ZA INTERVJU

1. Starost?
2. Izobrazba?
3. Status (poročena/samska/otroci/brez otrok)?
4. Koliko časa ste že v Sloveniji in kateri so bili glavni razlogi za migracijo (z možem, zaradi njega, zaposlitev)?
5. Kje ste bili zaposleni v BIH, če ste bili?
6. Ste v Sloveniji zaposleni (če ste, kaj točno delate)?
7. V primeru, da intervjuvanka ni zaposlena in pravi da dela, jo vprašam, ali si želi »prave« zaposlitve in kakšne? Zakaj da/ne?
8. Ali sedaj opravljate delo za plačilo, kakšno delo je to in kako vam plačujejo?
9. Ste že bili kdaj iskalka zaposlitve v Sloveniji, na kakšen način ste k temu pristopili in ali ste bili uspešni?
10. Ali sedaj opravljate delo za plačilo, kakšno delo je to in kako vam plačujejo?
11. Poklic vašega partnerja/moža?
12. Vas vaš partner, če ga imate, spodbuja pri iskanju zaposlitve/pri zaposlitvi/delu?
13. Ali mislite, da je/bi bilo vašemu partnerju ljubše, da bi samo doma opravljali gospodinjska dela in skrbeli samo za svoje otroke?
14. (Če gospa služi denar jo vprašam:) Kako razpolagate z denarjem, ki ga vi zaslužite?
- 14.a. (če gospa ne dela jo vprašam:) Kako vi občutite to, da ste finančno odvisni od partnerja?
15. (če služi denar jo vprašam:) Kako si s partnerjem porazdelita gospodinjska opravila in skrb za otroke? (kdo kuha, pospravlja, kdo vozi otroke v šolo, k zdravniku in na obšolske aktivnosti,...)
16. Kako vi doživljate »poklic« gospodinje?
17. Ali menite, da je razlika, če si gospodinja v Bosni ali pa gospodinja v Sloveniji? Zakaj da/ne?
18. Kakšno je vaše mnenje o tem, da ženska usklajuje kariero in družino?

19. Kako bi vi ukrepali v primeru, da vas partner zapusti? (bi ostali v Sloveniji in iskali zaposlitev ali bi se vrnili v svojo domovino)

Za vaše sodelovanje sem vam najlepše zahvaljujem.